

УДК 373.2.016:33

**АВТОРСЬКА ПРОЕКТНА ПРОГРАМА ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ
„Я”-ЕКОНОМІЧНОГО У ДІТЕЙ 5-7 РОКІВ**

Я. В. Курінний

*ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
(м. Слов'янськ Україна)*

E-mail: yankurinnoy@gmail.com

**AUTHOR PROJECT PROGRAM AS A MEANS DEVELOPMENT
OF „I”-ECONOMIC AT CHILDREN OF 5–7 YEARS**

I. V. Kurinnyi

*The state higher education institution «Donbass State Pedagogical
University» (c. Slovyansk, Ukraine)*

У статті розкривається значення та поетапна реалізація авторської проектної програми, спрямованої на розвиток „Я”-економічного у дітей 5-7 років в умовах дошкільного навчального закладу. Проаналізовані основні концепти зазначеної програми: „простір первинної економічної соціалізації дошкільного навчального закладу”; „первинна економічна соціалізація у формах субкультури (засіб гри)”; „становлення Я-економічного у дітей 5-7 років”. Визначено принципи впровадження авторської проектної програми: соціокультурний, етнонаціональний, ціннісний, суб’єкт-суб’єктної взаємодії, інтеграційний тощо. Розкрито зміст поетапного впровадження програми в навчально-виховний процес дошкільного навчального закладу. Проілюстровано особливість даної Програми, яка полягала у відсутності спеціально організованої діяльності дітей. Запропоновано економічні ігри, які використовувались у спільній діяльності з дорослим, в індивідуальній роботі, у дозвіллі, розвагах, театралізованій діяльності, у самостійній ігровій діяльності тощо. Автор переконує, що особливе місце в зазначеній програмі посідає проектна ігрова діяльність, експериментування, бесіди, розв’язання проблемних ситуацій економічного характеру, а також включення ігор і казок економічної спрямованості в усі види дитячої діяльності.

Ключові слова: проектна програма, „Я”-економічне, діти 5–7 років, субкультура, первинна економічна соціалізація, простір дошкільного навчального закладу, гра.

© Курінний Я.В., 2016

<https://orcid.org/0000-0003-0725-2035>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.820805>

The article reveals the significance and the phased implementation of the author project program as a means of development of „I”-economic at children of 5-7 years in the conditions of preschool educational institution. Analyzed the basic concepts of the designated program: the space of the primary economic socialization of preschool educational institution, primary economic socialization in the forms of subculture (the game as a means), the establishment of the „I”-economic at children of 5–7 years. Defined principles for the implementation the author project program. Disclosed the content the phased implementation of the program in the educational process of preschool educational institution.

Keywords: project program, „I”-economic, children of 5–7 years, the space of preschool educational institution, game.

Постановка проблеми. Сьогодні змушує розв’язувати життєві завдання високої новизни і складності, актуалізує необхідність поводитися компетентно в багатоваріантному світі, кваліфікувати щоденні події в житті за ступенем їх значущості, безпеки, корисності. Все це посилює важливість розвитку первинної економічної соціалізації особистості, починаючи з дошкільного дитинства, підвищення рівня економічної освіти та економічної культури, яка сприяє становленню сучасної всебічно розвиненої особистості.

Розвиток економічної культури у дітей 5–7 років несе в собі ідею збереження соціуму, людства в цілому, ідею єдності, гармонійної взаємодії людей будь-якого віку, статусу, національності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення економічної культури як соціального явища здійснювалося з різних позицій, у тому числі із соціально-педагогічних (М. Гончарова-Горянська, А. Капська, С. Курінна, В. Нікітін, Л. Мардахаєв, О. Рассказова, А. Рижанова, І. Рогальська, С. Харченко).

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що первинна економічна соціалізація та економічна культура мають міцне науково-теоретичне підґрунтя. Зокрема, проблемі економічної освіти дошкільників присвячено дослідження як зарубіжних, так і вітчизняних науковців (Н. Гавриш, Г. Григоренко, Р. Жадан, Н. Кривошея, К. Крутій, А. Сазонова).

Мета статті – висвітлити шляхи розв’язання проблеми розвитку економічного „Я” у дітей 5–7 років засобами авторської проектної програми в умовах дошкільного навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку суспільства економіка не тільки охоплює більшість сфер людської життєдіяльності, а й розширює межі своєї дії в міру ускладнення

суспільних стосунків. З метою підвищення рівня економічної освіти дітей 5–7 років як майбутніх громадян нашого суспільства було розроблено авторську проектну програму «Комплексне використання гри в просторі первинної економічної соціалізації дошкільників», яка виявилась засобом розвитку економічного „Я” на початковому етапі життя в умовах дошкільного навчального закладу.

Концептами нашої Програми є: 1) «простір первинної економічної соціалізації дошкільного навчального закладу»; 2) «первинна економічна соціалізація у формах субкультури (засіб гри)»; 3) «становлення „Я”-економічного дітей 5–7 років».

Поняття «простір первинної економічної соціалізації дошкільного навчального закладу» в нашій експериментальній Програмі відповідає проектному спрямуванню в педагогіці, згідно з яким основна функція освіти, у тому числі і дошкільної, полягає в забезпеченні трансляції культури – з одного боку, і процесів соціалізації підростаючого покоління – з другого (Л. Амірова, О. Аміров, А. Рижанова) [1]. У відповідності до цього, ми вважаємо, що поняття „простір економічної соціалізації у дошкільному навчальному закладі” об’єднує дві основоположні ідеї: ідею соціально-культурологічного простору та ідею економічної освіти. Простір економічної соціалізації є формою існування трансляції соціально-економічного досвіду від покоління до покоління на рівні, що перевищує природний. Він неможливий без спеціально організованих процесів економічного навчання і економічного виховання; це природовідповідний, заснований на природних прагненнях у задоволенні економічно-пізнавальних потреб процес – такий, який ідентифікований спеціальними впливами на суб’єкти простору. Простір первинної економічної соціалізації дошкільного навчального закладу передбачає присутність, «включеність» його суб’єктів (насамперед дітей) для удосконалення „Я”-економічного. В основі декларованого нами простору лежить діяльність, що не продукує нову соціальну-економічну інформацію, а переносить її від людини до людини, від суспільства до суспільства. Головна мета цієї діяльності – економічна соціалізація особистості, яка здатна реалізовувати творчий потенціал у динамічних, з високим ступенем невизначеності соціально-економічних умовах, як у власних життєвих інтересах, так і в інтересах суспільства, із високих морально-економічних позицій.

Культурологічна складова простору первинної економічної соціалізації дошкільного навчального закладу висуває ряд обов'язкових вимог до конструювання економічного „Я” особистості дошкільника, які детерміновані самою сутністю соціокультурного розвитку. Ми згодні з думкою вчених (П. Гуревич, Т. Сулова), які вважають, що соціокультурний розвиток, водночас є процесом становлення індивідуальності і суб'єктності дитини [7]. У ході економічної соціалізації, що орієнтована на культуру, її соціокультурні зразки виступають як особлива детермінанта розвитку, як міра, до якої відбувається самовизначення (необов'язково усвідомлене). Вибір такої міри, інтеріоризація та емоційно-ціннісне ставлення до неї, власне кажучи, і є те, що називають совістю, а в нашому випадку – економічною совістю. Совість має утворювати основу економічного „Я” особистості сучасної людини, тим більше в умовах соціально-економічної нестабільності. Процес реалізації розробленої нами Програми був організований так, щоб впливати на актуалізацію вибору цієї міри нашими дошкільниками. Тут ми керувалися такими принципами:

- дитині потрібно представити горизонт морально-економічних цінностей для порівняння зі своїми хвилюваннями, діями, вчинками;
- цінності слід представити в тих формах і тими засобами, які відповідають специфіці дитячої субкультури і можуть бути сприйняті дітьми;
- необхідно так організувати діяльність і спілкування дітей, щоб соціокультурні морально-економічні зразки не були відчужені від реального життя дитини, а виступали як дійсні орієнтири, до яких дитина звертається, які включені в її діяльність, а не нав'язані зовні;
- економічний соціокультурний розвиток має бути інтегрований з інтелектуальним, емоційним і вольовим розвитком, а також включати в себе знання, уміння і навички як засоби реалізації соціокультурно-орієнтованої поведінки дітей;
- економічний розвиток, як розвиток соціокультурний, має відбуватися в контексті того типу культури, до якого належить дитина за народженням і сімейним вихованням, оскільки невинуватим руйнація етнонаціональних ціннісних підстав, засвоєних у ранньому дитинстві, може стати в подальшому причиною маргінального типу розвитку;
- соціокультурно орієнтована економічна освіта має бути спрямована на розвиток суб'єктності та індивідуальності дитини, оскільки

передбачає «входження» в культуру кожного учасника (партнера) взаємодії на основі актуалізації власного шляху розвитку.

Вирішення зазначених завдань досягається в умовах організації економічної соціалізації дошкільників у формах дитячої субкультури, засобами гри. Сказаним вище і обумовлений другий концепт Програми, умовно сформований нами як «первинна економічна соціалізація у формах субкультури (засобами гри)».

Відповідно до зазначеного концепту, у процесі реалізації Програми враховувалися такі критерії дитячої субкультури, як: 1) особливість системи діяльностей, у яку включена дитина (типологія діяльностей, галузь життєдіяльності дитини); 2) специфічність видів, форм, засобів спілкування, переважаючих у системі комунікацій; 3) особливість системи або композиції цінностей, з якими дитина співвідносить свої вчинки, думки, переживання; 4) специфічність картини світу і мислення, уявлень дітей щодо устрою світу (Л. Варяниця, Н. Гавриш, С. Курінна) [3].

Щодо першого критерію, який характеризує дитячу субкультуру, ми звернули увагу на сюжетно-рольову гру, яка в силу своєї дворівневої структури, принциповою не нормативністю і вільною організацією надає дитині можливість пошуку й апробації своїх можливостей, актуалізації своїх переваг у найрізноманітніших галузях життя. Уявна ситуація дозволяє втілювати в ігровій реальності те, що не здійсниться для дитини в реальному світі, у тому числі, можливість бути самою собою; водночас гра організує і спрямовує активність дитини, роблячи її поведінку доречною, відповідною змісту гри і тієї ігрової ролі, яку вона виконує. Щодо специфіки спілкування, ми вважали, що більш властиві дошкільній субкультурі такі її якості, як спонтанність, інтимність, невідчужуваність. Така вільно організована діяльність, як сюжетно-рольова гра, потребує від дітей спільних дій і дивовижним чином містить водночас великий потенціал свободи і творчості в саморозвитку. Щодо актуалізації суб'єктності та індивідуальності, гра водночас задає соціокультурний і соціалізувальний контекст цього розвитку, тобто обумовлює можливість становлення адекватно віку та індивідуальності дитини, форми духовності. Дитяча субкультура специфічна також у галузі системи цінностей [9]. Якщо для дорослого дитина в освіті виступає в системі рольових відносин як функція (вихованець), то в реальному житті вона більше схильна вступати в не формальні, не рольові стосунки (у тому числі і з дорослими). Це зумовлено тим, що діти більш щиріші у своїх уподобаннях, які

безпосередньо пов'язані з системою базових цінностей (добро, правда, краса, істина). Потреба дітей у такій системі цінностей психологами визначається як духовне бачення, а самі цінності представлені в дитячій субкультурі у формі образів, символів, метафор, а не понять. Саме цим можна пояснити особливості дитячої картини світу і дитячого мислення. Дитяча субкультура за типом належить до неписьмової, тобто архаїчної культури. Засобом мислення і створення картини світу в такій культурі є міф, за допомогою якого долається висока ступінь невизначеності, що характерна стосункам архаїчної людини з природою і з соціумом. Світ дитини схожий на світ архаїчної людини. У силу своєї незалежності, непередбачуваності світ вимагає від дитини особливих відносин з ним, спілкування, заснованого на ритуалі, обряді, символі у просторі сюжетно-рольової гри (Л. Большунова, Л. Калмикова, О. Корніяка, Б. Ельконін) [2; 5; 10]. Проте, ми намагалися слідувати виключно зауваженню П. Флоренського щодо дитячого мислення: «Дитяче мислення – це не слабке мислення, а особливий тип мислення, прийом, який може мати які завгодно ступені досконалості, включно з геніальністю, і навіть переважно споріднений геніальності...» [8].

Третій основний концепт Програми ми пов'язуємо з теорією становлення „Я” дошкільників. Про це достатньо багато пишуть науковці. Тут же вважаємо за необхідне додати, що у ході дослідно-експериментальної роботи ми керувалися позиціями відносно „Я-концепції” особистості таких відомих дослідників як Р. Берне, К. Блага, М. Шебек та інші, які стверджують, що в поведінці дитини немає нічого, що б не було пов'язано з її Я-концепцією. Вчені також відзначають, що до 6-ти років розвиваються і закріплюються всі складові структурного „Я”. Саме в цей період дитина стає енциклопедистом, філософом, мислителем, вибудовує власну картину світу, здійснює «відкриття». Її структурне „Я” розвивається як суб'єкт діяльності та саморозвитку і збагачується дуже важливою для людини якістю – совістю, почуттям провини, сорому. У зв'язку з вищезазначеним впроваджувана нами Програма була зорієнтована на відповідність з різними додатковими локальними програмами формування „Я-концепції” дітей дошкільного віку (програми Є. Рилєєвої «Як допомогти дошкільнику знайти своє Я»; С. Козлової «Я – людина»; О. Хухлаєвої, О. Хухлаєва, І. Первушиної «Стежка до свого Я»; Є. Лебеденко «Розвиток самосвідомості та індивідуальності» тощо).

Таким чином, три основних концепти – «простір первинної економічної соціалізації дошкільного навчального закладу», «первинна економічна соціалізація у формах субкультури (засобами гри і казки)», «становлення Я дошкільників» – склали підґрунтя експериментальної Програми.

Програма відрізняється від інших тим, що вона побудована з урахуванням інноваційного досвіду роботи педагогів-дошкільників у дослідницькому напрямі.

Програма відбиває такий вітчизняний і зарубіжний досвід та ідеї у галузі економічної освіти й виховання дітей: авторська програма А. Шатової «Дошкільник і економіка», методичний посібник Р. Жадан та Г. Григоренко «Економічна освіта дітей старшого дошкільного віку» (перспективно-календарне планування занять з економіки); А. Смоленцевої «Введення у світ економіки, або як ми граємо в економіку»; І. Шведової та Г. Солдатенко «Економічна азбука для дітей і дорослих»; інноваційна програма Л. Голуб «Економічне виховання дошкільників»; авторський посібник Є. Курак, Л. Міхирєвої «Економічне виховання дошкільників»; методичний посібник Л. Кирєєвої «Граємо в економіку»; посібник І. Липиць «Дивовижні пригоди в країні Економіка»; підручник Л. Фесюкової «Виховання казкою».

Діапазон досвіду охоплює включення ігор і казок економічної спрямованості у всі види дитячої діяльності: в організовану освітню діяльність, у режимні моменти, в діяльність у соціумі та спільну діяльність з родиною. Ефективності експериментальної роботи сприяли: організація розвивального предметно-ігрового середовища дошкільного навчального закладу, що спрямоване на стимулювання діяльності (оформлення ілюстративного матеріалу економічного змісту, тематичних альбомів типу «Герої казок», «Потреби людини»; створення картотеки ігор і казок з економічним змістом; розробка економічної ігротеки; оформлення «економічного дерева» листочками якого є слова економічного змісту; виставки цікавого економічного матеріалу: загадок, ребусів, кросвордів, проблемних ситуацій; розробка маршруту подорожі до країни Економіки; подорож за картою «Бізнес лісу»; оформлення тесту «Гнома Економа»; збирання колекції «Гроші народів світу» тощо.

Включення ігор і казок економічної спрямованості в освітню діяльність будувалося у відповідності до принципів освітнього процесу в дошкільному навчальному закладі (послідовності, стимулювання

активності, психологічної комфортності, індивідуального і диференційованого підходу, вікової адресності) і охоплювало всі види дитячої діяльності (ігрову, комунікативну, трудову, рухову, художньо-зображувальну, пізнавально-дослідницьку і пошукову). Упровадженню Програми передувала робота вихователів з відбору ігор (казок) різних видів (народні, авторські), найбільш цінних з точки зору їх економічного змісту, економічної сутності (гроші, товар, дохід і таке ін.). Далі ігровий матеріал було систематизовано з урахуванням вікових особливостей дітей дошкільного віку і рівня економічної обізнаності вихователів.

Експериментальна робота передбачала також створення авторських ігор і казок. Ця робота характеризувалася специфікою таких етапів. На першому етапі визначалися питання економічної спрямованості, короткі діалоги, добиралися ілюстрації; на другому етапі діти знайомилися із грою/казкою, з метою її цілісного сприймання; на третьому етапі діти засвоювали економічний зміст гри/казки, оволодівали уміннями висловлювати оціночні судження та будувати власну економічну позицію; на четвертому етапі відбувалося творче застосування економічних уявлень, отриманих у ході ігрової діяльності в інших видах самостійної діяльності дошкільників (трудова, комунікативна); на п'ятому етапі авторська гра казка піддавалася корекції і в подальшому поширювалася як апробований досвід.

Особливістю даної Програми є відсутність спеціально організованої діяльності дітей. Ігри з економічним змістом (економічні ігри) у нашому експерименті використовуються у спільній діяльності з дорослим, в індивідуальній роботі, у дозвіллі, розвагах, театралізованій діяльності, у самостійній ігровій діяльності тощо. Ігрова діяльність супроводжувалася показом, експериментуванням, бесідами, розв'язанням проблемних ситуацій, проектною діяльністю, що значно посилювала потенціал економічної гри у формуванні „Я” особистості дошкільника. У нашому експерименті економічна гра обов'язково поєднувалася з казкою економічного змісту. Ми керувалися теорією і практикою казки як соціокультурного феномена (В. Пропп, Д. Ельконін) [4; 10].

Саме казка допомагала активізувати дитяче мислення, спрямувати увагу на специфічні дитячі питання щодо устрою Світу (Добро і Зло, Життя і Смерть, виникнення речей) і вирішувати проблему невизначеності (тобто прогнозувати події, будувати власну поведінку на підставі створення цілісної міфологічної картини світу) [6]. У казці, в процесі гри-

драматизації, побудованої на основі сюжету казки, і відбувається актуалізація системи цінностей, знань, способів дій, тобто всього того, що створює „Я” економічне особистості в її індивідуальності. У певному сенсі феномени гри і казки у просторі дитинства збігаються. В основі цієї тотожності лежить властивість однієї з форм дитячої субкультури, а саме форма гри засобами казки (Н. Большунова) [2].

Робота з моделювання реальних життєвих ситуацій відбувалась із дітьми засобами сюжетно-рольових ігор («Ким бути», «Обмін», «Сімейний бюджет», «Маленькі покупки», «Кондитерська фабрика», «Ательє для маленьких красунь», «Рекламна агенція», «Пункти обміну валюти» та інші), в яких дошкільники, граючись у різні професії, осягали сенс праці, відтворюючи трудові процеси дорослих, і водночас «навчалися» економіки. В іграх моделювалися такі реальні життєві ситуації, як: операції купівлі-продажу, виробництва і збуту готової продукції та інше. У канву сюжетно-рольових ігор природним образом «впліталися» логічні та арифметичні задачі, задачі-жарти, задачі за малюнком, задачі-подорожі на ощадливість і раціональне використання ресурсів («Подорож Капи і Капельки», «Як Гном Економ економить електроенергію»), що значно розширило економічний кругозір наших вихованців, дозволило їм глибше зрозуміти роль праці у житті людини, специфіку товарно-грошових відносин і реклами, розумної витрати грошей і бережливого ставлення до світу речей, природи, людей, відчувати їх красоту, отримувати радість від зустрічі з ними.

Групування ігор/казок здійснювалося за економічною ознакою в такі блоки (за А. Шатовою):

1. Світ грошей (знайомство з грошовими знаками, встановлення залежності між якістю товару і прибутком від його продажу. Це, наприклад, ігри «Банк», «Банкомат», «Монетний двір», «Універсам-супермаркет», «Пункт обміну валюти», «Музей грошей», «Подорож» та інші.

2. Моє місто (відомості про підприємства та господарства міста, людей, їх професії). До них ми віднесли такі ігри, як: «Керамічний цех», «Ательє», «Фермер», «Завод», «Шахта» та інші.

3. Світ товарів (знайомство з різними формами збуту продукції). Тут використовувалися ігри «Аукціон», «Рекламна агенція», «Дитяча лотерея», «Ярмарок талановитих саморобок» та інші.

4. Моя країна (знайомство з ресурсами краю, регіону, країни), де застосовувалися ігри: «Подорож товарів», «Геологи», «Газовики», «Пошта» та інші.

Групуючи ігри «за економічною ознакою», ми враховували той важливий факт, що економіка і фінанси в сучасному світі створюють єдиний грошово-економічний простір. Тому стратегія економічної соціалізації дошкільників нерозривно пов'язана зі стратегією фінансового виховання дітей. Ігри і казки фінансово-економічного змісту сприяли: розвитку вмінь рахувати, обирати між потрібним і необхідним, добрим і поганим, відмовлятися від менш цінного – і відповідно визначати пріоритети, прораховувати свої дії, бачити наслідки того чи іншого рішення. Все це є базою для становлення суб'єктності дитини, її економічного „Я”.

5. Моя родина (сімейний бюджет, його джерела, складові бюджету, розподіл прибутків, кишенькові гроші, особисті речі), де застосовувалися ігри типу: «Родина», «Крамниця», «Дитячий садок», «Школа», «Кафе», «Автопарковка» та інші.

Висновки. Таким чином, використання авторської проектної програми продемонструвало ефективність процесу економічної соціалізації малюків засобами гри та казки, а також розвитку „Я”-економічного дітей 5-7 років в умовах дошкільного навчального закладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амирова Л. А. Развитие качеств мобильной личности на этапе допрофессиональной социализации : монография / Л. А. Амирова, А. Ф. Амиров. – Уфа : Вагацет, 2011. – 194 с.
2. Большунова Л. Я. Организация образования дошкольников в формах игры средствами сказки / Н. Я. Большунова. – Новосибирск : Изд-во НГПУ, 2000. – 407 с.
3. Діти і соціум : Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : монографія / А. М. Богуш, Л. О. Варяниця, Н. В. Гавриш, С. М. Курінна, І. П. Печенко; наук. ред. А. М. Богуш; за заг. ред. Н. В. Гавриш. – Луганськ : Альма-матер, 2006. – 368 с.
4. Пропп В. Я. Морфология сказки / В. Я. Пропп. – М. : Наука, 1969. – 168 с.
5. Розвиток особистості в різних умовах соціалізації : колективна монографія / за науковою редакцією професора Л. О. Калмикової, професора Г. О. Хомич. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2016. – 472 с.
6. Розумне виховання сучасних дошкільнят. Методичний посібник / Н. Гавриш, О. Брежнева, І. Кіндрат, О. Рейпольська; за загальною редакцією О. Брежневої. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2015. – 176 с.
7. Сулова Т. И. Культурология : учебное пособие / Т. И. Сулова. – Томск : Эль Контент, 2012. – 122 с.

8. Флоренский П. Христианство и культура : [Сб. очерков] / П. Флоренский. – Москва ; Харьков : АСТ : Фолио, 2001. – 665 с.

9. Ціннісні орієнтації дитини у дорослому світі : навч.-метод. посібник / Т. О. Піроженко, Л. І. Соловйова та ін. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2016. – 248 с.

10. Эльконин Д. Б. Психология игры / Д. Б. Эльконин. – М. : Просвещение, 1978. – 308 с.

REFERENCES

1. Amirova L. A. Razvitie kachestv mobil'noj lichnosti na jetape doprofessional'noj socializacii [Development qualities of mobile personality at the stage of before professional socialization] : monografija / L. A. Amirova, A. F. Amirov. – Ufa : Vagacet, 2011. – 194 s.

2. Bol'shunova L. Ja. Organizacija obrazovanija doshkol'nikov v formah igry sredstvami skazki [Organization of education preschool children in the forms of the game by means of fairytale] / N. Ja. Bol'shunova. – Novosibirsk : Izd-vo NGPU, 2000. – 407 s.

3. Dity i socium : Osoblyvosti socializacii' ditej doshkil'nogo ta molodshogo shkil'nogo viku [Children and society : Peculiarities socialization of preschool and early school age] : monografija / A. M. Bogush, L. O. Varjanycja, N. V. Gavrysh, S. M. Kurinna, I. P. Pechenko; nauk. red. A. M. Bogush; za zag. red. N. V. Gavrysh. – Lugans'k : Al'ma-mater, 2006. – 368 s.

4. Propp V. Ja. Morfologija skazki [Morphology of fairytale] / V. Ja. Propp. – М. : Nauka, 1969. – 168 s.

5. Rozvytok osobystosti v riznyh umovah socializacii' [Personality development in different conditions of socialization] : kolektyvna monografija / za naukovoju redakcijeju profesora L. O. Kalmykovoï, profesora G. O. Homych. – К. : Vydavnychyj Dim „Slovo”, 2016. – 472 s.

6. Rozumne vyhovannja suchasnyh doshkil'njat [Smart upbringing of modern preschoolers] Metodychnyj posibnyk / N. Gavrysh, O. Brezhnjeva, I. Kindrat, O. Rejpol's'ka; za zagal'noju redakcijeju O. Brezhnjevoi'. – К. : Vydavnychyj Dim „Slovo”, 2015. – 176 s.

7. Suslova T. I. Kul'turologija [Culturology] : uchebnoe posobie / T. I. Suslova. – Tomsk : Jel' Kontent, 2012. – 122 s.

8. Florenskij P. Hristianstvo i kul'tura [Christianity and Culture] : [Sb. ocherkov] / P. Florenskij. – Moskva ; Har'kov : AST : Folio, 2001. – 665 s.

9. Cinnisni orijentacii' dytyny u doroslomu sviti [Value orientations of child in the adult world] : navch.-metod. posibnyk / T. O. Pirozhenko, L. I. Solovjova ta in. – К. : Vydavnychyj Dim „Slovo”, 2016. – 248 s.

10. Jel'konin D. B. Psihologija igry [Psychology of game] / D. B. Jel'konin. – М. : Prosveshhenie, 1978. – 308 s.